

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
T Ü R K T A R İ H K U R U M U Y A Y I N L A R I
VIII. Dizi - Sayı: 35^d

XVIII. TÜRK TARİH KONGRESİ

Ankara: 1-5 Eylül 2018

KONGREYE SUNULAN BİLDİRİLER

IV. CİLT

**BİLİM VE TEKNOLOJİ TARİHİ
DİN VE MEZHEPLER TARİHİ
KÜLTÜR VE MEDENİYETLER TARİHİ**

Hazırlayanlar

Semiha NURDAN – Muhammed ÖZLER

ANKARA, 2022

Urfa'da Bulunan Oğuz Damgaları

Mehmet Kıldıroğlu* - Bahattin Çelik**

Giriş

Şanlıurfa'nın çevresinde yer alan eski kervan yolları üzerinde bulunan bazı han kalıntıları üzerinde yoğun olarak damgalara rastlanmıştır. Özellikle bu damgaların çoğu han yapılarının girişine ya da içine yapılmış olarak karşımıza çıkmaktadır. Olasılıkla, hanların ilk yapıldıkları döneme ait değil de sonradan el değiştirilmesi sonucu veya terk edilmiş olmasından dolayı bu tarz damgaların yapıldığı düşünölmektedir. Bu yapıların duvarlarında damgalar dışında bölgesel özellikler taşıyan halay çeken insan figürleri, deve ve at gibi hayvan figürlerine de sıklıkla rastlanmaktadır. Öte yandan bazı köy mezarlarında yer alan mezar taşları üzerinde de bu tarzda damgalara rastlanmıştır. Mezar taşları üzerinde bulunan damgalar farklı költürlere ait insanların bölgeye gelmiş olduklarının en iyi kanıtlarıdır. Ayrıca, bazı ören yerlerinde kayalara veya taşların üzerine yapılmış damgalara da rastlanmıştır. İki ören yeri içerisinde bu tarzda damgaların bulunmuş olması, olasılıkla ören yerlerinin terk edilmiş olması ve ikinci defa damgaları bulunan boylar tarafından iskan edilmesinden dolayı yapılmışlardır.

Şanlıurfa kent merkezi içerisindeki yapıların veya mezar taşlarının üzerinde damgalar tespit edilememiştir. Bunun nedeni bilinmemekle birlikte, Şanlıurfa'ya çok yakın olan bazı yerlerde ve kervan yolları üzerinde bu damgaların görülmesi, damgaları yapan toplulukların daha çok kırsal kesimde yaşamayı tercih ettikleri olasılığını akla getirmektedir.

Hanlarda Bulunan Damgalar

Damgaların göröldükleri hanlar; Şanlıurfa'nın güneydoğusunda Han-el Barur kervansarayı, doğusunda Büyük Dağyanı köyü (Muhammedihan) ve batısında bulunan Sarımağara Mevkii olarak sayılabilir. Hanlardan ikisinde, damgalar hanın kapı girişinde bulunurken, bir handa ise hanın içinde yer almaktadır.

* Dr. Öğr. Üyesi, Kastamonu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Faköltesi, Çağdaş Türk Lehçeleri Bölümü, Kastamonu/TÜRKİYE, mkıldıroğlu@kastamonu.edu.tr ORCID: 0000-0002-9201-7293

** Prof. Dr., İğdir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Faköltesi, Arkeoloji Bölümü, İğdir/TÜRKİYE, bahattin.celik@igdir.edu.tr ORCID: 0000-0003-2630-3379

Han-el Barur Kervansarayı

Hal-el Barur, Şanlıurfa'nın Harran ilçesine bağlı yaklaşık 75 km güneydoğusunda bulunan bir handır. Bu hanın Eyybiler döneminde yapıldığı ve Anadolu'nun bilinen tek Eyybiler dönemi hanı olduğu bilinmektedir¹. Kare planlı olan bu hanın giriş kapısı kuzeye bakmaktadır. Giriş kapısının doğu ve batı kanadında ve kapı çıkıntılarında damgalara rastlanmıştır (Resim 1). Olasılıkla han terk edildikten sonra bu damgalar yapılmıştır. Damgalara bakıldığında bir damga hariç diğer damgaların rastgele yapıldıkları anlaşılmaktadır. Özellikle, hanın girişinde bulunan iki kapı çıkıntısının kuzeye bakan duvarlarında yer alan damgalardan aynı hizada yapılmış olan Kayı boyu damgası daha büyük boyutta ve karŐılıklı olarak yapılmışlardır (Resim 2, Resim 3).

Han el Bağrur Kervansarayında bulunan karŐılıklı iki damga Kayı boyu IV damgasıdır. Damganın diğer adı Orta Asya Türk topluluklarında adam damga olarak bilinmektedir. Bu damgayı Kayı boyunun gittiği her yerde görmek mümkündür. Oğuzlar/Türkmenler nüfus olarak en kalabalık iki Türk boyundan birisidir. Diğerleri Kıpaklardır. Bu iki boy çok geniŐ bir sahaya yayılmıŐlardır. Bu nedenle Kayı boyu damgası Oğuz/Türkmenlerin gittiği her yerde vardır. Bu damgalardan ilk defa KaŐarlı Mahmud "Divan-ı Lgat-it Türk" (1070-1072) adlı meŐhur eserinde bahsetmiŐtir (Resim 4). KaŐarlı Mahmud Oğuz boylarını 22 boy olarak gstermiŐtir². İlhanlı Veziri Reşideddin tarafından yazılan Cami-t Tevarih adlı eserde Oğuzlardan ve onların damgalarından bahsedilmiŐ, Reşideddin'de Oğuz boylarını 24 boy olarak vermiŐtir (Resim 5). Hem KaŐarlı'da hem de Reşideddin'de Oğuz boylarının damgaları ve ongunları hakkında da bilgi verilmiŐtir. Damgalarla ilgili nc önemli kaynağımız Yazıcıoğlu Ali'nin Tevarih-i Ali Selçuk adlı eseridir. Yazıcıoğlu bu eserinde Oğuz boy ve oymaklarının damgalarına da yer vermiŐtir.

Kayılar, Malazgirt savaŐının hemen akabinde Anadolu'ya gelen Oğuz boylarından biridir. Dolayısıyla onların Anadolu coğrafyası içerisinde yurt tutmaya yönelik göç hareketleri hem Anadolu'nun TürkleŐmesi hadisesine katkıları nedeniyle hem de Karakeçililerin yerleŐme sahalarını muayyenleŐtirmesi sebebiyle oldukça nemlidir³.

1 Güler, Han el Bağrur Kervansarayının Resttsyonu, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1994, s. 150.

2 Besim Atalay, Divan Lgat-it Tercümesi, C I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1985. s. 55-58.

3 ler Bulduk, "İdari ve Sosyal Açıdan Karakeçili AŞiretleri ve Yerleşmeleri", *DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, , S. 30, 1997, s. 38.

Kayıların adı, Prof. Dr. Yusuf Halaçoğlu'nun Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar adlı eserinde yer adı olarak geçmektedir⁴. Eski Türk ad verme geleneğine göre bir boy nereye yerleşirse oraya kendi adını veriyordu. Yerleştiği yerin adını almıyordu. Yerleşilen yerin adını alma çok sonraları belki Arap ve Fars kültürünün etkisiyle olmuştur. Dikkat edildiğinde Anadolu'da boy isimlerinin yer adı olarak geçmesi bu yüzdendir. Kayı boyu adı günümüzde Urfa ve çevresinde geçmemesine rağmen onların bir oymağı olan Urfa Karakeçilileri diye bilinen ancak, idari birimlerin zamanla değişmesi veya göç yada iskanlar sebebiyle farklı sancaklara bağlanan Karakeçililer Kayı boyundandır. Genellikle, Siverek, Viranşehir ve Beriyye hattında yaşamışlardır. Onların Urfa ve çevresinde bugün bile birçok yerleşim yerinin sakinleri olmaları Kayı boyu içindeki en kalabalık grup olduklarını göstermektedir. II. Selim devrine ait Diyarbakır Mufassal Defteri'nde, Karakeçililerin sadece Viranşehir ve civarında yaklaşık 1000 vergi neferi bulunmaktaydı. "Cemaat-ı Ekrad-ı Aşiret-i Karakeçili" başlığıyla verilen bilgilerden bunların çok büyük bir kısmının "konar-göçer" olduğu ancak 30 neferin köylerde kayıtlı bulunduğu görülmektedir. Selasil, Hile, Hancuğaz, Sefere, Selimi, Sumatar Karakeçililerin küçük oranlarda yerleştikleri köylerdi. 14 mezra da Karakeçililerin elindeydi. Bu mezraları elinde tutan Karakeçililer oymaklara ayrılmış ve her oymakta nüfusuna göre birkaç kethüda vazife almıştır. Defterde kayıtlı bu oymaklardan Dodanlı, üç kethüdaya taksim edilmiş 408 nefere, Rezzanlı 309 ve Banki 199 nefere sahip büyük oymaklardandır. XVI. yüzyılın ikinci yarısından sonra ise bu aşiretler Beriyyecik (Birecik) Kazasına bağlanmışlardır⁵. Urfa ve çevresinde bulunan bu Kayı damgaları büyük ihtimalle bu Karakeçililer tarafından kullanılmıştır. Günümüzde Şanhurfa'nın 45 köyünde Karakeçili aşiretine mensup vatandaşlarımız yaşamaktadır.

Kayı damgası Kaşgarlı Mahmud (Resim 4) ve Yazıcıoğlu'nun Tevarih-i Ali Selçuk adlı eserinde (Resim 6) aynı olmasına rağmen Reşideddin'de (Resim 5) farklı kaydedilmiştir. Yukarıdaki Han el Bağrur Kervansarayı'nın giriş kapısında yer alan damga Kaşgarlı'nın tasvir ettiği Kayı damgası ile yakınlık arz etmektedir. Demek ki, Urfa ve çevresine yerleşen Kayı boyu her iki damgayı da kullanıyordu. Ya da bu damga Kayıların içinde bulunan bir başka boyun veya Kayı oymağının damgası olabilir. Çünkü Karakeçililer de bir Kayı oymağı olmasına rağmen onlar başka bir damga biçimini benimsemişlerdir. Karakeçililerin damgası "X" şeklindedir.

4 Yusuf Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650)*, TTK Yayınları, C VI, Ankara 2009.

5 Bulduk, agm., s. 40-41.

Reşideddin’de Beğdili boyunun damgası ters “N” şeklindedir (Resim 5). Bu damganın bir benzeri yine Han el Bağrur Kervansarayı giriş kapısı üzerinde bulunmaktadır (Resim 7). Beğdili boyu Urfa ve çevresinde Badilli olarak da bilinmektedir. Beğdili boyu Harezmsahların bölgeyi ele geçirmesi sırasında buraya gelmiş olmalıdır. Harezmsah devletini kuran boyun Beğdilliler olduğu sanılmaktadır. Urfa ve çevresinde yoğun olarak yerleşen boylardan biri de işte bu Beğdillilerdir. avındır/avdar/avdır boyunun damgası da bu damgaya benzemektedir. Ancak Urfa bölgesinde avundurların yerleşmeleri konusunda kaynaklarda bilgi yoktur. Birecik’in 58 kilometre kuzeyinde Beğdili adlı bir yerleşim yeri bulunduğunu Hüseyin Nihal ve Ahmed Naci’nin ortak makalesinden anlıyoruz⁶.

Urfa ve çevresinde yerleşen boylardan biri de Bayatlardır. Han el Bağrur Kervansarayında görülen “O” damgası hem Alkaevlilerin hem de Bayatların damgasıdır (Resim 7). XVI. yüzyıldan beri Kuzey Suriye’deki Türkmenler arasında Bayat boyuna mensup çok sayıda kişinin yařadđı bilinmektedir. Bayat boyu Irak’ın Musul ve Kerkük şehirlerinde de yoğun olarak yaşamaktadırlar. Alkaevlilerin Urfa ve çevresinde bulduklarına dair kaynaklarda herhangi bir bilgi yoktur. Dolayısıyla bu damganın Alkaevlilerle ilişkili olması mümkün görünmemektedir. XVII. asırda boy birliğini kaybeden bazı Bayat oymak ve kabilelerinin başka bölgelere ve bir kısmının da Güney Anadolu’ya göç ettiğini Faruk Sümer yazmaktadır⁷.

Yazıcıoğlu’nun Tevarih-i Ali Selçuk (Resim 4) adlı eserinde ve Kaşarlı Mahmut’un Oğuz damgalarında (Resim 6) Salur boyunun damgası olarak gösterilmiştir. Bu damganın Han el Bağrur Kervansarayında (Resim 2 ve Resim 8) bulunması, bölgede Salur Türkmenlerinin de yerleştiğini göstermektedir. Anadolu’da Aşiretleri, Oymaklar ve Cemaatler adlı eserde Osmanlı zamanında Birecik, Urfa, Araban ve Rum Kala’da Salur adlı yerleşim yerleri olduğu kaydedilmiřtir⁸. Demek ki, Urfa ve çevresine Kayı boyundan başka Oğuz/Türkmen boyları da

6 Hüseyin Nihal-Ahmed Naci, “Anadolu’da Türklere ait Yer İsimleri”, Sadeleştiren: Muhammed Kemaloğlu, *Akademik Bakış Dergisi*, S. 38 Eylül – Ekim 2013 Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi ISSN: 1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZIşTAN, s. 8.

7 Faruk Sümer, “Osmanlı Devrinde Anadolu’da Oğuz Boyları”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakltesi Dergisi*, C 7, S. 2, 1949, s. 321-365.

8 Yusuf Halaçoğlu, Anadolu’da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650), TTK Yayınları, C.VI, Ankara, Ankara 2009.

yerleşmiştir. Şanlıurfa'da bugün Salur adlı genellikle Karakeçililerin yaşadıkları bir köy de mevcuttur.

Han el Bağrur Kervansarayı'nda görülen tarak şeklindeki damganın Döğerlere ait olduğu biliniyor. Ebul Gazi Bahadır Han'ın Şecere-i Terakkime adlı eserinde Döğer damgası yukarıdaki şekle benzemektedir (Resim 9). Han el Bağrur Kervansarayı'nın girişindeki Döğer damgası biraz alâlacele kazanmıştır (Resim 3 ve Resim 8). Döğerlerden Osmanlı döneminde Urfa sancağına ait defterlerde bu bölgede yerleşmiş aşiretler içinde Döğerlü adlı mühim bir kabileden bahsedilmektedir⁹. Ancak Döğerlerin Urfa ve çevresine daha önceden Selçuklular zamanında geldiklerine ve onların hangi Türk topluluğuna ait olduklarına dair Memluk yazarlarından Şemsüddin Muhammed bin el-Cezeri (1260-1339) eserinde çok önemli bilgiler vardır. El-Cezeri Döğerleri Türkmen Hanedanı Artukoğullarının Döğer kabilesine mensup olduğunu yazmıştır¹⁰. Döğerlerin XIII. asrın ikinci yarısı ve XIV. asrın birinci yarısında Mardin ve Diyarbakır bölgelerinde kudretli bir siyasi teşekkül halinde yaşadıklarını Faruk Sümer kaydetmektedir¹¹. Akkoyunlu müverrihi Ebubekir Tahrani, Döğer beyi Dimaşk Hoca'nın 20 bin evlik bir ilin başında olduğunu ve bazı Arap kabilelerinin de Dimaşk Hoca'ya tabi olduğunu ve onların Ruha (Urfa), Siverek, Suruç, Harran, Ca'ber ve Rakka şehir ve kasabalarına hakim olduğunu yazmıştır. Bu bilgilerden Selçuklular zamanında Döğerlerin Urfa ve çevresinin mekan tuttıkları açıkça görülmektedir. Döğerlerin Memluklarla da iyi ilişkiler içinde olduğunu kaynaklar yazmaktadır. Hatta Döğerlerin lideri Hasan Beg'in Memluk Sultanı tarafından Aclun naibliğine getirildiği kaynaklarda yer almaktadır¹². Urfa ve çevresinde daha detaylı bir araştırma yapıldığında onlara ait daha fazla izlerin bulunacağı kanaatindeyiz. Hüseyin Nihal ve Ahmet Naci'nin 1928'de Türkiyat Mecmuasında yayınladıkları bir makalede¹³ Diyarbakır-Urfa yolu üzerinde ve Urfa'nın 25 kilometre güney batısında ve Siverek'in 9 kilometre kuzeyinde Döğer adlı iki yerleşim yerinden söz edilmektedirler. Döğerler Urfa ve çevresinde yer adlarında da izlerini de bırakmışlardır. Bugün halen Urfa'nın 10 km güneyinde Koçviran köyü ile 18 km doğusunda bulunan Karaharabe köyü ahalisi kendilerini Döğerler aşireti olarak tanıtmaktadırlar.

9 Faruk Sümer, "Döğerlere Dair", *Türkiyat Mecmuası*, 10, 1953, s.

10 Sümer, agm., s. 141.

11 Sümer, agm., s. 142.

12 Sümer, agm., s. 149.

13 Hüseyin Nihal-Ahmed Naci, agm., s. 7.

Sarımağara Mevkii

Sarımağara, Şanlıurfa'nın yaklaşık 18 km batısında yer almaktadır. Burada Roma döneminde ilk defa yapılmış olan ana kayaya oyulmuŐ bir han bulunmaktadır. Daha sonraları da çeşitli dönemlerde han olarak kullanılmaya devam edildiği ana kayaya oyulmuŐ kitabelerden anlaşılmaktadır. Bu alanda toplam  adet yapılı mağara bulunmaktadır (Resim 10). En güneyde yer alan mağara ahır olarak kullanılmaktadır. Bu ahır yapısının girişinde batıya bakar Şekilde kapının güney kanadına yapılmış bir Kayı boyu damgası bulunmaktadır (Resim 11). Bu damganın, ana kayaya derin bir Şekilde oyularak yapılmış olması, onun da özenerek yapılmış bir damga olduğunu bize göstermektedir.

Büyük Dağyanı Köyü (MuhammedihanŐanlıurfa'nın yaklaşık 65 km doğusunda bulunan eski adı Muhammedihan olan Büyük Dağyanı köyünün içinde yer alan bir han yapısıdır (Resim 12). Bu hanın i duvarlarında çok çeşitli damgalar, hayvan figürleri ve yazıtlara rastlanmıştır. Burada, mevcut zeminin yaklaşık 50 cm üstünde yer alan duvarların üzerinde bir Kayı boyu damgası tespit edilmiştir (Resim 13). Yapının giriş kapısının kuzeydoğu duvarında toprak altında kalmıŐ olduğu görülmektedir. Bu nedenle yapının yaklaşık 2 m toprak dolgu ile doldurulmuŐ olduğu dŐnlmektedir. Dolayısıyla damgaların, yapının eski tabanı dikkate alındığında yaklaşık 2,5 m yükseğe yapılmış olduğu söylenebilir.

Köy Mezarlarında Bulunan Damgalar

Köy mezarlarında bulunan damgalar, özellikle mezar taşlarının baŐ taş bölümüne yapılmış olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Bazı köy mezarlıklarında ko Şeklinde mezar taŐlarına da rastlanmıştır. Mezarlarda yer alan damgaların l gömme gelenekleri ile ilgili olduğu dŐnlmektedir. Koçviran Köy Mezarlığı Şanlıurfa'nın yaklaşık 10 km güneyinde bulunan ve bugün halen Döğerler aşiretine mensup insanların oturduğu Koçviran köyünün içinde yer alan köy mezarlığında, iki mezar taŐının üzerinde Kayı boyu damgası tespit edilmiştir (Resim 14 ve Resim 15). Bu damgalar, mezar taŐının baŐ taş bölümüne iŐlenmiŐlerdir. Özellikle bir mezar taşı, yarım daire Şeklinde olup kenarları geometrik bezemeli ortasında ise bir ağaç motifi yer almaktadır (Resim 15). Kayı boyu damgası ağaç motifinin içinde yer almaktadır. Turna Köyü Mezarlığı Şanlıurfa'nın Siverek İlçesine bağlı, Şanlıurfa'nın yaklaşık 70 km doğusunda bulunmaktadır. Turna köyünün içinde yer alan köy mezarlığı köyünün içinde bulunan büyük bir höyüğün üstünde yer almaktadır. Mezarın baŐ taşı üzerine iŐlenmiŐ bir damga bulunmaktadır. Bu

damga, Bayatlar boyunun “O” şeklindeki damgasına benzer şekilde, bir daire ve dairenin sağında solunda dikey iki çizgiden oluşmaktadır (Resim 16 ve Resim 17).

Ören Yerlerinde Bulunan Damgalar

Bazı ören yerlerinde, ören yeri duvarlarında veya ören yerinde bulunan ana kaya üzerinde damgalara rastlanmıştır. Bu damgalar, rastgele yapılmış damgalara benzemektedir. Genel olarak ya yapı içine ya da yapı yakınına yapılmış olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Bugüne kadar toplam iki ören yerinde damga tespit edilmiştir. Örenli (Gıseyir) Köyü Ören Yeri Damgaları

Şanlıurfa'nın yaklaşık 50 km doğusunda bulunan Örenli köyünün içinde yer alan ören yerinin¹⁴ yapı kalıntıları içinde damgalara rastlanmıştır (Resim 18). Özellikle, ören yerinde bulunan üst örtüsü korunmuş antik yapıların iç bölümlerinde gelişigüzel yapılmış damgalar tespit edilmiştir. Bu damgaların içinde Kayı boyu damgası ile Bayatlar boyunun “O” şeklindeki damgası yer almaktadır (Resim 19) Senemağara Köyü Ören Yeri Damgaları

Şanlıurfa'nın yaklaşık 70 km doğusunda bulunan Senemağara köyünün içinde yer alan ören yerinde damgalara ve çeşitli hayvan figürlerine rastlanmıştır (Resim 20). Ören yeri içinde bir ana kaya üzerinde Kayı boyu damgası tespit edilmiştir (Resim 21). Bu damga da tıpkı Örenli köyünde yer alan damgalar gibi bir kurala bağlı kalmadan gelişigüzel yapılmıştır.

Değerlendirme ve Sonuç

Şanlıurfa'nın adı geçen köylerinde ve ören yerlerinde bulunan damgalar Oğuz/ Türkmen boy damgalarıdır. Bilindiği gibi Oğuz boylarından Kınıkların içinden çıkan Selçuk Bey'in kurduğu Selçuklu Devleti onun torunlarından Alpaslan zamanında Anadolu kapılarına dayanmış ve 1071 yılında Türklerin Anadolu'ya girişi gerçeklemiştir. 1071'den önce Anadolu'ya gönderilen öncü birlikler Urfa'ya kadar geldiler. Ruha/Urfa'ya karşı yapılan ilk Türk akınları 1065 yılında yapılmıştır. Alpaslan'ın Ruha/Urfa'yı 1070 yılında elli gün muhasara ettiğini tarihi kaynaklar yazmaktadır. Alpaslan'ın ölümünden sonra oğlu Melikşah Ruha/Urfa'nın fethi için Emir Bozan'ı Ruha/Urfa ve Harran'a vali tayin etmiştir. Onun 1094'te ölümü üzerine Ruha (Urfa) Dimaşk ve Halep Sultanının kumandanı Alpyaruk'un eline geçmiş ondan da Ermeni şefi Toros Ruha'yı almıştır. Melikşah'ın ölümünden sonra Ruha 50 yıl kadar Ruha/Urfa Haçlı

14 Bahattin Çelik ve Akın Bingöl, Şanlıurfa Province Central District Tekttek Mountains Year 2015 Surface Survey, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı. 2016/1, s. 3, res. 1, Kars.

Kontluğuna hâkim olan (1198-1144) Latinlerin elinde kalmış, Artuklu I. Sökmen ve Musul Emiri ökermiş'in ani baskını ile Haçlılar mağlup edilmiştir. ökermiş aynı yıl ve bir sonraki yıl Ruha'yı kuşatmış ancak almaya muvaffak olamamıştır. Ruha 1106'da Selçuklu Sultanı I. Kılıçarslan tarafından muhasara edilmesine rağmen yine alınmamıştır. Şehir ancak 1144'te ele geirilebilmiřtir¹⁵. Bizansla Frankların aralarının açılmasından yararlanan Irak Selçuklu Emiri İmameddin Zengi Őehirin teslim edilmesini istemiş kabul edilmeyince de Őehri 4 hafta boyunca muhasara altında tutmuştur. 24 Aralık 1144'te Őehre girilmiş böylece Ruha (Urfa) Türklerin eline geçmiştir. 1182'de Eyyubilerin eline geçen Şehir Eyyubilerle Musul Atabekleri ve Artuklular arasında mücadeleye sahne olmuştur. Bu mücadele daha sonra Selçuklu Eyyubi mücadelesine dnşmştir. 1235'te dört ay gibi kısa bir süre Alaaddin Keykubat'ın eline geçen Şehir tekrar Eyyubi hâkimiyetine girer. Eyyubilerin hâkimiyeti de pek fazla sürmez, doğudan gelen Harzemşahlar Ruha, Harran ve Suruç'a hâkim olurlar. 1251'de Moğolların muhasarasına uğrayan Şehir 1260 yılında Hlaga'nun eline geçer. 1300'lerden itibaren Urfa ve çevresine Döğer boyunun yerleşip yayılması başlar. 1393'te Timur'un XV. asrın başında da Döğer Emiri Dimaşk Hoca'nın hâkimiyetine girer. 1404'te Akkoyunluların eline geçer, 1429 ve 1480'de Memluklar tarafından iki defa tahrip edilir. 1514'te ise Safevilerin eline geçer. 1517 yılında da Osmanlıların eline geçerek Osmanlı sancağı statüsünde Diyarbakır Eyaletine bağlanır.

Urfa'nın Osmanlı hâkimiyetine girmesinden sonra bölgeye yoğun bir Oğuz/Türkmen g başlar. Tarihi kaynaklara göre Urfa'ya gelen Oğuz/Türkmen boyunun Döğerler olduğu biliniyor¹⁶. Ancak yukarıda adı geçen köy ve mahallerde bulunan damgalar Kayı damgasıdır. Döğerlerin damgası veya ona benzeyen damga bulunmamaktadır. Demek ki bu damgalar daha sonraki dönemde yani Osmanlı döneminde bu hanların duvarlarına ve mezar taşlarına kazanmıştır. Osmanlı döneminde Oğuz/Türkmen oymaklarından Karakeçililerin Urfa bölgesine yoğun bir Şekilde yerleştikleri bilinmektedir. Karakeçililer Kayı boyunun büyük oymaklarından biridir. Dolayısıyla Kayı damgası onlar tarafından kullanılmış olmalıdır.

Osmanlı dönemi kayıtlarında Kayı, Döğer gibi boyların dışında başka birçok Oğuz/Türkmen boy ve oymaklarının Urfa'ya yerleştikleri kayıtlardan

15 Ahmet Nezih Turan, *XVI. Asırda Ruha (Urfa) Sancağı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1993, s. 18-19; **Abdullah Ekinci**, "Urfa ve çevresinde Türk Akları (M.Ö. VII-M.S. XIV.Yüzyıl)", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Fırat University Journal of Social Science*, C 14, S. 1, 2004, s. 259-273.

16 Sümer, agm.,s. 145-147.

anlaşılmaktadır. Kayıtlarda Oğuz/Türkmen boy oymak ve kabilelerin adları yer adı olarak da bulunmaktadır.

Bir tablo halinde bunları Oğuz / Türkmen boylarını şöyle göstermek mümkündür:

BİRECİK	URFA	SİVEREK
Akkeçili Yörükleri	-	-
Atçeken Yörükleri	Atçeken Yörükleri	-
Bozulus Türkmenleri	Bozulus Türkmenleri	Bozulus Türkmenleri
Dulkadirli Türkmenleri	Dulkadirli Türkmenleri	-
Halep Türkmenleri	-	-
Karakeçili Türkmenleri	-	-
Karaulus Taifesi	-	-
Maraş Yörükleri	-	-

Urfa ve çevresindeki Oğuz/Türkmen boylarını taşıyan yer adları

BİRECİK	URFA	SİVEREK	BOZOVA	HARRAN	AKÇAKALE
Kayı	-	-	-	-	-
Bayad (Suruç)	Bayad	-	-	-	-
Döğer (Ank, Suruç)	-	Döğer	Döğer	Döğer	Döğer
Yazır (Ank, Suruç)	-	Yazır	Yazır	Yazır	-
Dodurga (Suruç)	-	-	Dodurga	-	-
Avşar	Avşar	-	-	-	-
Kızık	-	-	-	-	-
Beğdili	Beğdili	-	-	-	-
Karkın	-	-	-	-	-
Çepni (Araban, Merzüman, Suruç)	-	-	-	-	-
Bayındır	-	-	Bayındır	-	-
Yıva (Ank, Araban)	Yıva	-	-	-	-
Kımık	Kımık	Kımık	-	-	-
-	Varsak	-	-	-	-
-	Barak	-	-	-	-

Tablolarda görüldüğü gibi Oğuz/Türkmen boylarının büyük çoğunluğu Birecik'te yerleşmiş bulunuyor. Demek ki, şanlurfa ve çevresinde Kayı, Döğer, Karakeçili boylarının yanı sıra damgası bulunan ama adı kaynaklarda geçmeyen Salur gibi boylar da bulunuyordu. İyi bir alan çalışması yapıldığında adı geçen boy ve oymaklara ait de damgalar ve izler bulunabilir.

Urfa ve çevresinde İskitler ve Hunlardan başlayarak birçok Türk topluluğu gelmiş ancak yerleşme özellikle Selçuklular ve Osmanlılar zamanında olmuştur. Tarihi kaynaklarda İskitlerin boyları ile ilgili bilgi mevcut değildir. Bunun için İskitlerin hangi boy ve oymakları Anadolu'da kaldılar bilinmemektedir. Ancak Hunlar zamanında bir nc birliğin Kayseri, Malatya, Urfa zerinden Suriye'ye kadar indikleri tarihi kaynaklarda yazılmaktadır. 1065 yılında Selçukluların bölgeye gelmesiyle Urfa zerine Türk akınları birbirini takip etmiştir. Özellikle Kayı ve Dğer gibi boyların Selçuklular zamanında Urfa ve çevresini yurt tuttıkları tarihi kaynaklardaki bilgilerden anlaşılmaktadır. Osmanlı döneminde bu yerleşmenin daha yoğun olduğu görülmektedir. İkinici tablodaki Osmanlı dönemi kayıtlarında yer alan Oğuz/Türkmen boylarının bölgede iz bırakması bu yerleşmenin yoğunluğunu tasdik etmektedir. Bölgeye yerleşen boylar resimlerde görülen damgaları mülkiyetlerine nakşetmişlerdir. Bu damgaların nakşedilişini tam olarak tespit etmek mümkün değil. Ancak Osmanlılar döneminde yapıldıkları az çok anlaşılmaktadır. Çünkü Han el Bağrur Kervansarayı'nın Eyybiler zamanında yapıldığı biliniyor. Eğer o zaman bu damgalar yapılmış olsaydı. Daha düzgün daha estetik bir görünümde yapılırdı. Çizgilerin düzensiz olması damgaların daha sonraki dönemlerde yapıldığı göstermektedir. Burada önemli olan bu damgaların orada olmasıdır. Özellikle günümüzde bölgenin etnik yapısı hakkında birçok ileri geri fikirler ortaya konulmaktadır. Bölgenin Türklüğünü tasdik etmesi bakımından bu damgalar çok önemlidir. Bölgenin bin yıllık bir Türk yurdu olduğu tarihi kaynaklardaki Türk boylarının bölgedeki varlığı ve mücadelesi ile ortaya konulmuş oluyor.

Katkı Belirtme

şanlurfa İlinde yer alan damgaların bulunduğu alanlar, Türk Tarih Kurumu Başkanlığı 2015 ve 2016 Yüzey Araştırma Desteği, Ardahan Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi Koordinatörlüğü, Proje No. 2014/5 ve Yrd. Doç. Dr. Mustafa Güler'in başkanlığındaki TÜBİTAK projesinin sağladıkları katkılarıyla incelenmiştir.

Kaynaklar

Atalay, B. (1985). *Divanü Lugat-it Tercümesi*, C I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Bakır, A. (2009). Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Al-i Selçuk (Selçuk Tarihi)*. İstanbul. Çamlıca Basım Yay.

Bulduk, Ü. (1998). “İdari ve Sosyal Açından Karakeçili Aşiretleri ve Yerleşmeleri”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*.

Çelik, B. ve Bingöl, A. (2016) “Şanlıurfa Province Central District Tektek Mountains Year 2015 Surface Survey.” *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 2016/1, s. 3, res. 1.

Ebul Gazi Bahadır Han, (Şecere-i Terakkime), Türklerin Soy Kütüğü, çev. Muharrem Ergin), Tercüman 1001 Temel Eser (33), s. 49-52

Ekinci, A. (2004). “Urfa ve Çevresinde Türk Akinları (M.Ö.VII-M.S. XIV. Yüzyıl)”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Fırat University Journal of Social Science*, C 14, S. 1, s. 259-273, Elazığ.

Ekinci, A. Paydaş, K. *Taş Devrinden Osmanlıya Urfa Tarihi*. Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, İstanbul (2008).

Eröz, M. (1987). *Atatürk Milliyetçilik Doğu Anadolu*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını: 24, İstanbul, s. 155-162.

Güler, M. (1994). *Han el Bağrur Kervansaray'ının Restitüsyonu*, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1994, s. 150. Halaçoğlu, Y.

(2009). *Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, C VI, Ankara.

Hüseyin Nihal-Ahmed Naci, (2013). “Anadolu’da Türklere ait Yer İsimleri”, Sadeleştiren: Muhammed Kemalöğlu, *Akademik Bakış Dergisi*, S 38 Eylül – Ekim. Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi ISSN: 1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZİSTAN.

Karataev, O. (2002). “Türk Boylarında Tamgalar ve Eski Kırgız-Oğuz Etnik Bağlantıları”, *Türkler*, C 2, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 386-390.

Sümer, F. (1953). “Döğerlere Dair”, *Türkiyat Mecmuası*, C10, 1953.

Sümer, F. (1949). “Osmanlı Devrinde Anadolu’da Oğuz Boyları”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C 7, S. 2, s. 321-365.

Sümer, F. (1999). *Oğuzlar (Türkmenler)*, İstanbul.

Tuncel, M. (2002). “Urfa’nın Tarihi Coğrafyasının Son Halkası: Cumhuriyet Dönemi.” *Uygarlıklar Kapısı Urfa*. (Ed.) F. Özdem, Yapı Kredi Yayınları, No.1732, İstanbul: 81-90.

Turan, A.N. (1993). *XVI. Asırda Ruha (Urfa) Sancağı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1993. *Рашид-ад-дин*.

(1952a). *Сборник летописей.*// Том I, кн. 1. М.-Л.: 1952a. Перевод с персидского Л.А. Хетагурова. Редакция и примечания проф. А.А. Семёнова.

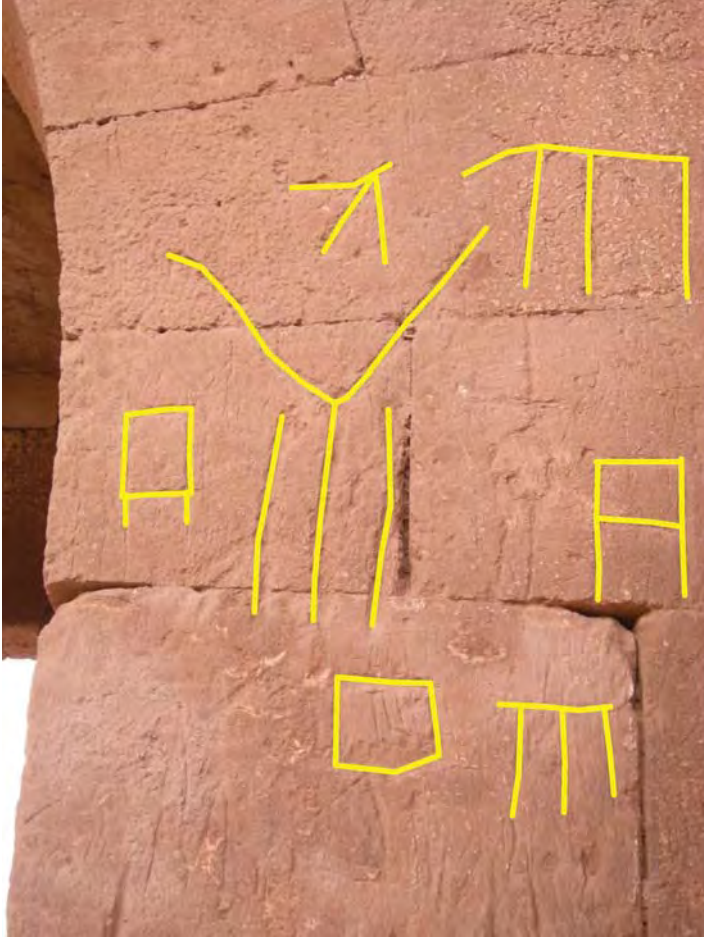
Resimler

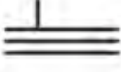

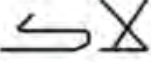
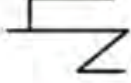

Resim 1: Han el Bağrur Kervansarayı'nın Ana Giriş Kapısında Bulunan Kayı Boyu İşaretleri (Foto: Mustafa Güler)

Resim 2: Han el Bağrur Kervansarayı'nın Ana Giriş Kapısında Yeralan eşitli Boy İşaretleri (Foto: M. Güler)

Resim 3: Han el Bağrur Kervansarayı'nın Ana Giriş Kapısında Yer alan Çeşitli Boy İşaretleri (Foto: M. Güler)

			
<u>Alkaevli</u>	<u>Ala Yumflu</u>	<u>Aysar</u>	<u>Bayat</u>
			
<u>Bayundur</u>	<u>Begdili</u>	<u>Büödtiz</u>	<u>Cayuldur</u>
			
<u>Cenni</u>	<u>Dodurga</u>	<u>Döğer</u>	<u>Eymür</u>
			
<u>İğdir</u>	<u>Karaevli</u>	<u>Kaya</u>	<u>Kuk</u>
			
<u>Pecenek</u>	<u>Salur</u>	<u>Yazır</u>	<u>Yıva</u>
			
<u>Yüreğin</u>			

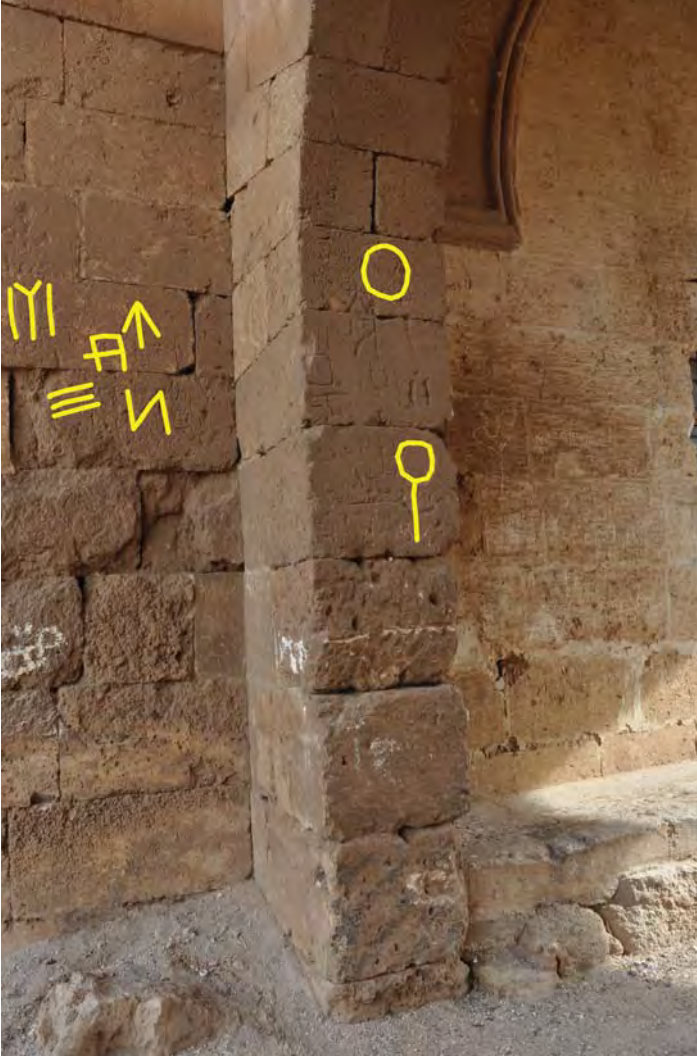
Resim 4: Kaşgarlı Mahmud'un Kaydettiği Oğuz Damgaları

		B. REŞİDED-DİN'E GÖRE OĞUZ BOYLARI				
		BOYUN ADI	ANLAMI	ET PAYI	ONKUNU	DAMGASI
BOZ - OKLAR	GÜN-HANÖĞÜLLERİ	Kayı, قايي	Sağlam	Sağ karı yağın	Şâhin	۱۲۱
		Beyat, بايات	Muttu yiyeceği bol.	Sağ karı yağın	Şâhin	۲
		Alkaravli, القراولي	Nereye varsa başarı gösterir ¹ .	Sağ karı yağın	Şâhin	۳
		Kara-lyli, قرايلى	Kara otağı.	Sağ karı yağın	Şâhin	۴
		Yazır, يازير	Çok Ülkeye sahip.	Aşığılu	Kartal	۵
		Döger, دوگر	Toplanmak için.	Aşığılu	Kartal	۶
		Dodurga, دودور	Ülke almak ve yönetmek	Aşığılu	Kartal	۷
		Yaparlı, ²	Aşığılu	Kartal	۸
		Avşar, اوشار	Çevik ve avı seven	Sağ Umaca	Tavşancıl	۹
		Kızık ³ , قزيق	Güçlü, düzene sokmada ciddi.	Sağ Umaca	Tavşancıl	۱۰
		Beg-Dili, بك دلي	Uluların sözleri gibi değerli	Sağ Umaca	Tavşancıl	۱۱
		Karkın, قارقين	Çok ve doyuran aş.	Sağ Umaca	Tavşancıl	۱۲
ÜÇ - OKLAR	GÖR-HANÖĞÜLLERİ	Bayındır, بايندر	Daima yiyecekte dolu olan yer.	Sol karı yağın	Sunkur	۱۳
		Beğene ⁴ , بجه	İyi çalışır.	Sol karı yağın	Sunkur	۱۴
		Çavuldur, چاولدور	Şerhli, önü yağın	Sol karı yağın	Sunkur	۱۵
		Çepni, چيني	Nerede yağ görürse hemen savaşır	Sol karı yağın	Sunkur	۱۶
		Salur, سالور	Nereye varsa kılıç ve çamaşı iş görür.	Ucuyla	Uc	۱۷
		Eymür, ايمور	Son derece iyi ve zengin.	Ucuyla	Uc	۱۸
		Ala-Yuntlı, الايونتلى	Hayvanları iyi.	Ucuyla	Uc	۱۹
		Üregir, ايرگر	Daima iyi ve düzen kurucu.	Ucuyla	Uc	۲۰
		Yıgdir ⁵ , ييگدير	İyilik, büyüklük, yiğitlik.	Aşığılu	Çakır	۲۱
		Bügdüz, بگدز	Herkesle tevâzu gösterir ve hizmet eder.	Aşığılu	Çakır	۲۲
		Yıva, يوا	Derecesi hepkinden üstün.	Aşığılu	Çakır	۲۳
		Kirik, قيرق	Nerede olsa değerlidir	Aşığılu	Çakır	۲۴

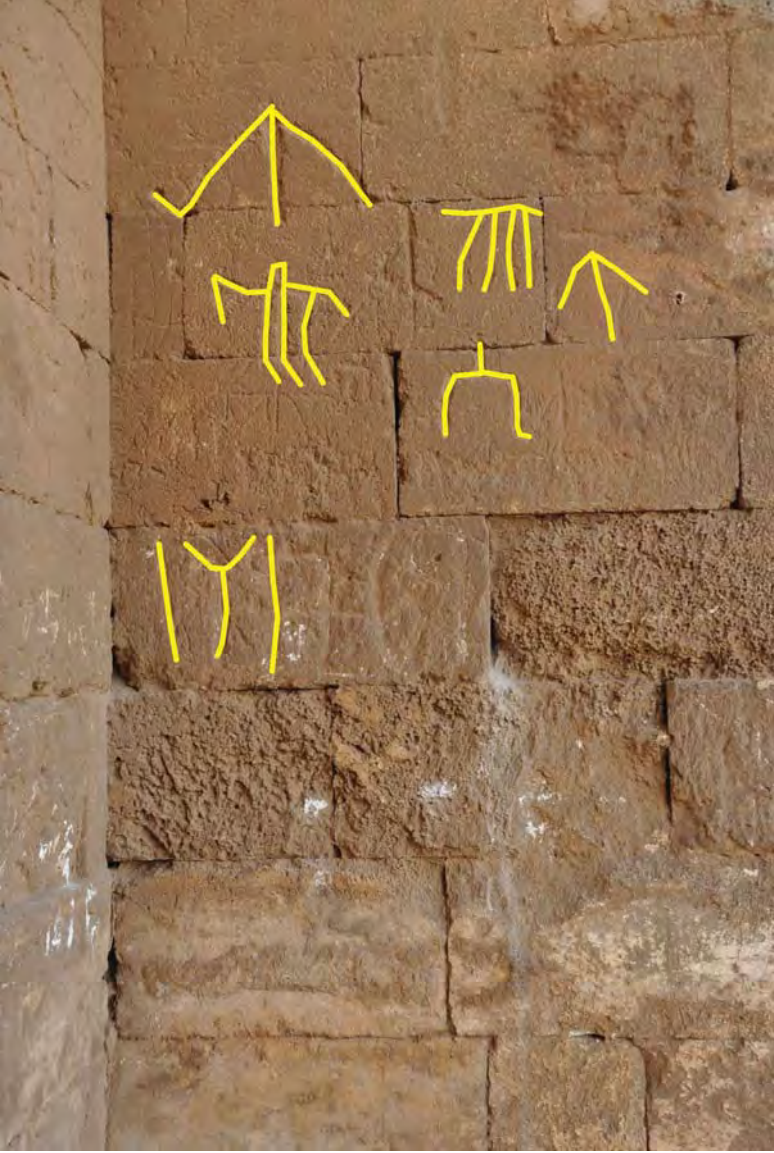
Resim 5: B. Reşided-din'e Göre Oğuz Boyları

Resim 6: Yazıcıoğlu Mustafa'nın Tevarih-i Ali Selçuk'undaki Oğuz/Türkmen Damgaları

Resim 7: Han el Bağrur Kervansarayı'nda Beğdilli Boyunun Ters "N" Şeklinde ve Bayatlar Boyunun "O" Şeklindeki Damgası
(Foto: M. Güler)

Resim 8: Han el Bağrur'dan En Üstte Yer Salur Boyu Damgası
(Foto: M. Güler)

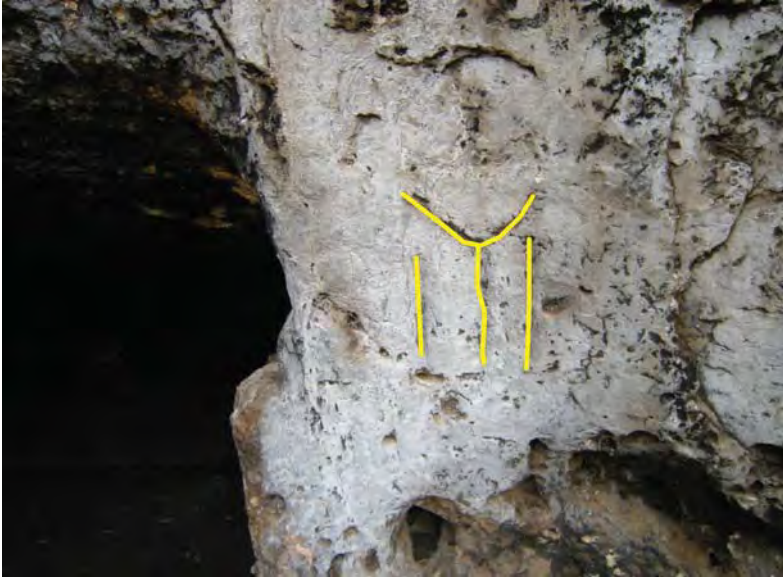
OĞUZ HAN'IN 12 ÇADIRDA OTURAN 24 TORUNU İLE İLGİLİ BOYLARIN ADLARI, DAMGALARI VE BAĞLI OLDUKLARI KUŞLAR

ADI	ANLAMI	DAMGASI	BAĞLI OLDUĞU KUŞ
KAYI	Muhkem		Şahin (Şunkar)
BAYAT	Devletli		Baykuş (Ügi)
ALKA EVLİ	Muvafık		Çakır
KARA EVLİ	Oturucu		Çaylak
YAZIR	İller ağası		Turumtay
YASIR	Önüne gelen her şeyi yıkan		Atmaca (Kırgu)
DODURGA	Yurt almayı ve tutmayı bilen		Kızıl kartal
DÜKER	Çevre		Atmaca (Köçgen)
AVŞAR	İşi çabuk yapan		Beyaz doğan
KIZIK	Ejderha, Kahraman		Sarıca
BİGDİLİ	Sözüne hürmet edilen		Karga (Bihri)
KARKIN	Aşlı		Sürbükti
BAYINDIR	Nimetli		Şahin (Laçın)
BECENE	Yapıcı		Ala şahin (Ala toğnak)
ÇAVULDUR	Namuslu		Anka (Devlet kuşu Buğdayık)
ÇEPNİ	Cesur		Devlet kuşu Hümay
SALUR	Kılıçlı		Kartal (Bürgüt)
İMİR	Zenginlerin zengini		
ALAYUNTLU	Ala atlı		Yağılbay
ÜREGİR	İyi iş yapan		Atmaca (baygu)
İGDİR	Büyük		Kartal
DÜGDÜZ	Hizmetkar		Şahin (Yıtalgu)
AVA	Yüksek mertebeden		Beyaz şahin (Toygun)
KINIK	Aziz		Ak kartal

Resim 9: Ebul Gazi Bahadır Han'ın Şecere-i Terakkime adlı eserindeki Döğer Damgaları

Resim 10: Şanlıurfa'nın Batısında Yeralan Sarımağara Hanı'nın Batıdan Görünümü
(Foto: Bahattin elik)

Resim 11: Sarımağara Hanı'nın Ahır Girişinde Bulunan Kayı Boyu Damgası
(Foto: B. elik)

Resim 12: Büyük Dağyanı (Muhammedihan) Köyü Hanı'nın Güneybatıdan Görünümü
(Foto: M. Güler)

Resim 13: Büyük Dağyanı Köyündeki Hanın İçinde Yer Alan Kayı Boyu Damgası
(Foto: B. Çelik)

Resim 14: Koçviran Köyü Mezarlığında Mezartaş Üzerindeki Kay Boyu Damgas
(Foto: B. elik)

Resim 15: Koçviran Köyü Mezarlığında Mezar taşı Üzerindeki Kayı Boyu Damgası
(Foto: Ekinci ve Paydaş, 2008)

Resim 16: Turna Köyü Mezarlığından Bayatlar Boyuna Ait Bir Damga
(Foto: M. Güler)

Resim 17: Turna Köyü Mezarlığında Bayatlar Boyunun Diğer Bir Damgası
(Foto: B. Çelik)

Resim 18: Örenli Köyünde Yer Alan Antik Yapının Güneyden Görünümü
(Foto: B. elik)

Resim 1: Örenli Köyündeki Yapının İçinde Görülen Kayı Boyu ve Bayatlar Boyunun Damgaları (Foto: B. Çelik)

Resim 20: Senemağara Köyü Roma Dönemi Yapı Kalıntıları Güneyden Görünüm
(Foto: B. elik)

Resim 21: Senemağara Köyü Yapı Kalıntılarında Görülen Kayı Damgası
(Foto: B. elik)